

Тетяна Космеда

Франко і російська література :
вплив на світогляд, критика,
інтертекстуальні зв'язки,
переклад : (до 160-річчя від дня
народження письменника)

Studia Ukrainica Posnaniensia 5, 289-308

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**ФРАНКО І РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА:
ВПЛИВ НА СВІТОГЛЯД, КРИТИКА,
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ, ПЕРЕКЛАД
(до 160-річчя від дня народження письменника)**

ТЕТЯНА КОСМЕДА

Університет імені Адама Міцкевича, Познань — Польща
tkosmeda@gmail.com

**FRANKO I LITERATURA ROSYJSKA:
WPŁYW NA ŚWIATOPOGLĄD, KRYTYKA,
INTERTEKSTUALNE POWIĄZANIA, PRZEKŁAD
(z okazji 160. rocznicy urodzin pisarza)**

TETIANA KOSMEDA

Uniwersytet imienia Adama Mickiewicza, Poznań — Polska

STRESZCZENIE. Artykuł pokrótce przedstawia informacje na temat wpływu literatury rosyjskiej na kształtowanie światopoglądu Iwana Franki i jego świadomości estetycznej. Przeanalizowano związki Franki z pisarzami rosyjskimi, scharakteryzowano jego poglądy na temat poszczególnych dzieł twórców rosyjskich lub ich ogólnej działalności, jak również jego interpretację roli literatury rosyjskiej w kontekście literatury powszechnej. Dokonano również aktualizacji zjawiska intertekstualności w utworach ukraińskiego pisarza. Ogólnie przeanalizowano dorobek tłumaczeniowy Iwana Franki, w tym dzieła literatury rosyjskiej tłumaczone na język ukraiński i, odpowiednio, jego utwory literackie tłumaczone na język rosyjski.

**I. FRANKO AND RUSSIAN LITERATURE:
INFLUENCE ON OUTLOOK, CRITICISM,
INTERTEXTUAL CONNECTIONS, TRANSLATION
(dedicated to 160th birthday anniversary of I. Franko)**

TETIANA KOSMEDA

Adam Mickiewicz University, Poznan — Poland

ABSTRACT. The article focuses on the contracted pieces of information on the influence of the Russian literature on the formation of I. Franko's outlook, his esthetic style. The contacts between I. Franko and Russian writers have been analyzed. The points of view of I. Franko on the works and the activity of the Russian authors have been characterized. I. Franko's interpretation of the role of the Russian literature in the world context has been highlighted. The actualization of the intertextuality phenomenon, that is projected on the Russian literature in the works of I. Franko, has been analyzed. The translation activity of I. Franko, concerning the transformation of Russian works in the Ukrainian language and the transformation of his fiction works in the Russian linguistic culture, has been characterized.

Російська художня література і літературна критика, зокрема XIX – поч. XX ст., як відомо, мали значний вплив на формування естетичного смаку Івана Франка, його культурологічних знань, світогляду загалом, літературно-художньої майстерності.

Відповідно й літературно-художня та перекладацька діяльність письменника безпосередньо пов'язана з літературною творчістю й естетичними поглядами російських письменників. Це засвідчено в спогадах сучасників Івана Франка, його власних висловлюваннях, епістолярній спадщині, фактах біографії та й у всій його творчій діяльності.

Однак немає жодних підстав уважати І. Франка марксистом, революціонером, поборником соціалізму, як це частково репрезентовано в радянському науково-критичному дискурсі. Хоч письменник і зазнав більшовицького впливу, але зумів його подолати.

Відмежовував себе І. Франко й від “політичних москвофілів”. Він мав власний погляд на політику Росії, російську культуру й літературу, але завжди сповідував єдність і соборність України, її самобутню культуру, мову й літературу, у чому його підтримували російські однопумці й соратники.

Упродовж ХХ ст. проблему “Іван Франко і російська література” досліджували насамперед М. Возняк, М. Ільницький, М. Пархоменко, І. Заславський, Ф. Погребенник, О. Казакова, С. Кормілов, В. Корнійчук, Н. Крутікова, В. Сердюченко, В. Симович, Л. Полякова та ін. науковці.

Найбільш ґрунтовним до сьогодні, як видається, залишається монографічне дослідження М. Пархоменка *Іван Франко и русская литература* (М., 1954). Проте нині ця проблема вимагає переосмислення й поглиблення з урахуванням новітніх досліджень, нових наукових парадигм, актуалізації нових документів і фактів.

Загальновідомо, що, починаючи зі студентських років, Франко читає російську художню літературу й публіцистику. Сучасники письменника наголошують, що після хаотичної гімназійної лектури твори російських майстрів слова проgrimіли для поета, “мов органи у величному храмі”. Підсумовуючи рівень впливу російської літератури на І. Франка, Василь Симович писав, що письменник „дуже добре знав російське письменство, вельми цікавився російською культурою, перекладав великих російських письменників, високо цинив борців за волю...”¹. Франко зізнавався, що „твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених” (т. 27, с. 362)². Стосовно російської культури загалом і літератури зокрема Франко виходив з того, що є Росія офіційна, самодержавна, і є Росія прогресивної культури. Він зауважував, що державі московській з її жандармами і чиновниками протистоїть російська література „з Гоголями, Белінськими, Тургенєвими, Добролюбовими, Писерєвими, Щаповими, Решетніковими і Некрасовими” (т. 26, с. 8). А полемізуючи з галицькими русофілами, письменник зауважив: „...ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову і читаємо в тій мові певно не менше, а може, й більше від вас. Є між нами, галицькими українцями, й такі, що й говорити і писати тою мовою потраплять [...]. І російських письменників, великих світоців у духовім царстві, ми знаємо й любимо, і не лише тих, яких імена ви раз у раз маєте на устах, а й таких як Пипін, Веселовський, Карєєв, Шахматов, Фортунатов, — чи відомі вам такі імена, молоді панове русофіли? І скажу вам ще один секрет. Ті і подібні їм великі представники російської науки та російської культурної праці кореспондують із нами, обмінюються своїми виданнями і чують себе ближчими до нас, як до вас, молоді галицькі русофіли

¹ *Франкіана Василя Симовича*, упор., передмова та приміт. М. Білоус і З. Терлака, Львів 2005, с. 199–200.

² І. Франко, *Зібр. творів*, у 50 томах, Київ 1976–1986. (Далі в дужках указуємо том і сторінку за цим виданням).

[...]. Ми любимо в російській духовій скарбниці ті самі коштовні золоті зерна, та пильно відрізняємо їх від полови, від жужелю, від виплодів темноти, нападництва та ненависті, сплоджених довговіковою важкою історією та культурними припізнаннями Росії” (т. 45, с. 420).

В особистій бібліотеці І. Франка серед слов'янських видань переважали російські. Це передусім художні тексти російської літератури та літературно-критичні праці, які в тодішній Галичині не завжди можна було знайти в публічних бібліотеках, проте це тексти не лише відомих, популярних письменників і літературних критиків XIX – поч. XX ст., як-от В. Белінського, О. Герцена, М. Гоголя, О. Грибоєдова, М. Горького, Г. Державіна, М. Добролюбова, Ф. Достоевського, М. Лермонтова, М. Некрасова, О. Островського, Д. Писарева, О. Пушкіна, М. Салтикова-Щедріна, О. К. Толстого, Л. Толстого, І. Тургенева, М. Чернишевського, але й менш відомих, напр., В. Гаршина, Н. Морського, О. Писемського, О. Плещеева, О. Пом'яловського, Ф. Решетнікова, С. Синегуба (Вербовчаніна), Г. Успенського та ін.

У спадщині письменника є статті безпосередньо присвячені окремим російським письменникам, а є узагальнені літературно-критичні праці (напр. *Нова історія російської літератури* (рецензія) (т. 36, с. 47–51), передмова до видання *Александр Герцен. Спомини з еміграції* (т. 38, с. 531–538), *Із секретів поетичної творчості* (т. 31, с. 45–119) та ін.), де викладено деякі погляди Франка на розвиток російської літератури, досягнення окремих російських письменників на тлі загальнолітературного процесу.

Іван Франко не лише читав твори російських авторів в оригіналі, але й критично їх оцінював, давав коментарі, робив примітки, подаючи зокрема й компаративний аналіз, популяризував їх, сприяв виданню, перекладав сам чи рекомендував до перекладу іншим, зокрема сучасники Франка згадують, що він рекомендував перекладати українською насамперед Герцена, Чернишевського, Достоевського, оскільки вважав, що саме ці письменники „дивляться глибоко в життя чоловіка. Глибше, як не один з теперішніх російських авторів” (спогади К. Студинського), спонукав перекладати поезію Пушкіна, Лермонтова, прозу Успенського, Пом'яловського, Гаршина, а також маловідомих російських авторів, напр. оповідання Н. Морського. „Працюючи над європейськими і слов'янськими літературами, я намагався передусім перекласти те, що в них найкраще, на українську мову, — пише І. Франко — [...] під час університетських студій читав я особливо багато з російської літератури і переклав деякі оповідання Пом'яловського, Салтикова-Щедріна, роман «Что делать?» Чернишевського. У 1879 [...] році переклав я також «Мертвые души» Гоголя, а перед тим ще одне оповідання Гліба Успенського, [...] Некрасова («Русские женщины»). З цією перекладацькою роботою йшло завжди в парі намагання самому краще пізнати окремих авторів і відповідні літературні течії і зробити їх доступними для інших” (т. 29, с. 79–80).

Із російської поезії, крім відомих авторів, І. Франко перекладав М. Морозова (1854–1946) — *Дума, В тюрмі* (т. 11, с. 9–10); В. Соловйова (1853–1900) — *У царці моєї високий дворець..., Люба, здавна, як і нині..., Хай осінь вчасна сміється надо мною..., Любий друже, чи не бачиш..., Спека без ясності, хмари безводнії..., Всі питання — пусте!..., Das Ewig Weibliche* (Слово-упізнання до морських чортяк), *Який же сон важкий!..., Бідна любко! Втомила тебе ся дорога..., Шум далекий водоспаду..., На кораблі ніччю, І знов важкий туман насовується звільна..., Сонне серце, Вітер з західних сторін..., А як ба-*

жання тікають, мов тіни... (т. 11 с. 55–62). Об'єктом його зацікавлення були і російськомовні твори О. Афанасьєва-Чужбинського (1826 – 1871) (йому належить стаття *Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський* (т. 38, с. 23–29)) і переклади таких текстів, як *Серце*, *Під неділю*, *Українська дума*, *Зіронецька*, *Хмарка*, *Буря*, *Парубоцька правда*, *Руська пісня* (т. 11, с. 63–69); крім того, Франко перекладав М. Костомарова (1817 – 1885) — *На руїнах Пантікапей* (поема) (т. 11, с. 287–299) і твір В. Гаршина (1855 – 1888) *Чотири дні* (т. 25, с. 136–146).

Поет високо поцінував і працю російських перекладачів, зокрема, зазначаючи, напр., що „у великоруським письменстві на початку нової доби його національного розвою побіч імен Пушкіна, Гоголя та Лермонтова стоять імена Гнедича, що переклав «Іліаду», та Жуковського, що між іншими переклав також «Одісею»» (т. 39, с. 8).

На даний час усі переклади Франка, здійснені російською мовою, надруковані. Більшість з них уперше побачили світ у журналах, які він редагував, — „Друг” (Львів; 1874–1877), „Громадський друг” (Львів; 1878), „Світ” (Львів; 1881 – 1882), „Зоря” (Львів; 1883 – 1886), „Товариш” (Львів; 1888), „Житє і слово” (Львів; 1894 – 1897), „Літературно-науковий вісник” (Львів; 1898 – 1910) та ін. Перекладав він завжди безпосередньо з оригіналу.

Однак Франко стежив і за тим, щоб російські читачі могли долучатися до творчості українських письменників і перекладачів. Архіви зберегли лист з бібліотеки Петербурзького університету від 21 (9) листопада 1894 р., підписаний Крейсбергом, з подякою Франкові за книги, надіслані в подарунок: „Получив присланные вами в дар сочинения, 12 томов, библиотека имеет честь выразить свою глубокую признательность за оказанное внимание в надежде не утратить его и на будущее время”³.

Письменник добре володів російською мовою: не лише читав, але й писав, творив російською оригінальні тексти й перекладав, редагував переклади з російської, здійснені його сучасниками, вільно спілкувався в усній і писемній формах (листування), що засвідчують сучасники І. Франка, зокрема й відомі діячі російської культури і науки (проф. М. Петров, акад. О. Шахматов та ін.)⁴. До речі, О. Маковей звернув увагу на те, що дружина І. Франка О. Хорунжинська „майже тільки змосковська говорить, хоть і знає по-нашому...”, про що йдеться в щоденниковому записі О. Маковей від 18.06.1987 р., тому російську мову Франко вдосконалював і в спілкуванні з дружиною⁵.

Франко писав російською мовою наукові та науково-популярні статті й публікував їх у таких авторитетних журналах Росії, як „Известия” Російської Академії Наук, „Северный вестник”, „Украинская жизнь”. Письменник згадував: „Першою моєю пробою дати нарис історії літератури та духовного життя українського народу, була стаття «Южнорусская литература», написана 1904 р. мною по-російськи для видаваного в Петербурзі лексікона Брокгауза і Ефрона. Ся робота дісталася мені з доручення проф. А. Кримського, і була надрукована в т. ХІІ с. 300–326 і видана також окремою відбиткою”⁶. Іван Франко був чи-

³ Іван Франко, *Документи і матеріали 1856–1965*, упор. І. Л. Бутич, Я. Дашкевич, О. А. Купчинський; заг. ред., вступ. ст. Зіновія Тарасівна Франко, Київ 1966, с. 180

⁴ Т. А. Космеда, *Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри*, Львів 2006.

⁵ *Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей*, упор., передмова, коментарі та пояснення слів Н. Тихолоз; відп. та літ. ред. Є. Нахлік, Львів 2007.

⁶ І. Франко, *Передне слово*, [в:] *Нариси історії українсько-руської літератури: до 1890 р.*, Львів 1910.

тачем „Вестника Европы” (СПб.), „Отечественных записок” (СПб.), „Русской мысли” (Москва) та інших тогочасних провідних журналів Росії.

Конкретні факти зіткнення творчих пошуків Франка з фактами російської літератури й культури загалом простежуємо в художньому діалозі, вияві вишуканої інтертекстуальності поета в проекції на твори його російських літературних попередників та сучасників, що реалізується завдяки різним способам утілення прецедентності, насамперед актуалізації ремінісценцій, основними функціями яких є (1) свідчення ідейної близькості Франка з: а) представниками окремих літературних напрямів, напр., І. Франкові імпувала поетика творів російських шістдесятників, оскільки він наголошував, що його новели близькі за структурою до нарисів — найбільш популярного жанру російської прози 40–60 р. XIX ст. Близька йому й тематика творів Пом'яловського, Успенського, Чернишевського; б) текстами конкретних авторів, напр., рядок з пушкінського *Памятника* органічно ввійшов у текст вірша *В XXIII-ті роковини смерті Т. Шевченка*; з цим самим функціональним призначенням у вірші Івана Франка *Думка в тюрмі* використано ремінісценції з поеми *Живое кладбище* поета-політ'язня С. Синсгуба (Вербовчаніна); (2) моделювання сатири (напр., у вірші *Говорить дурень в серці своїм* простежуємо ремінісценції з оди Державіна *Бог*); (3) побудова композиційних прийомів, схем розвитку ліричного сюжету (вірш *Хто на світі краю долю має?* не лише за назвою, але й композиційно, подібний до прологу поеми Некрасова *Кому на Русі жити хорошо?* і под.).

Оцінка творчості М. Островського (1823 – 1886) репрезентує театрознавчі зацікавлення Франка, зокрема його інтерес до російської драматургії. Іван Франко проаналізував п'єси Островського *Гроза* (*Буря*. Драма у 5 діях М. Островського (т. 32, с. 51–54), *Не в свои сани не садись* (т. 28, с. 56–57)), зауваживши, що М. Островський дає точну характеристику персонажам, наводить етнографічні зразки психотипів, “майстерно зображує середовище”. Творчість М. Островського мала вплив на майстерність Франка-драматурга, зокрема образ Анни з п'єси *Украдене щастя* близький образу Катерини з *Грози*. Статті М. Добролюбова, у яких проаналізовано драматургію М. Островського, були критично сприйняті письменником.

Іван Франко також уважав великою заслугою галицького театру звернення до п'єс М. Гоголя, зокрема *Ревизор* и *Женитьба*.

Письменник був постійним читачем герценівського журналу „Полярная звезда”. Він писав І. Белею (1881): „Герцен займає всі мої вільні хвили” (т. 48, с. 301). 1911 р. письменник видав у власному перекладі частину герценівських мемуарів *Былое и думы*, написавши до них змістовну передмову й зізнавшись, що користувався статтями О. Герцена (1812 – 1870) „для вироблення поглядів на суспільно-політичне життя Європи” (т. 48, с. 301), однак і критикував Герцена за ідеалізацію селянської спільноти. Перу Івана Франка належить літературно-критична стаття *Александр Герцен* (т. 38, с. 531–538), де він захоплюється цим діячем російської культури.

Франко писав, що „в новішій літературі російській нема, може, прояви уважнішої і відраднішої, як група критиків, котрі, починаючи від сорокових років Белінським, ідуть один за одним, добираючися чимраз то глибше до суті життя і суспільних питань. Уже в Белінського [...] побіч застарілих естетичних замашок бачимо в зароді всі ті чисто реалістичні погляди, котрі так ясно і глибоко розробили його наслідники” (т. 26, с. 105). Незважаючи

на неоднозначні висловлювання В. Белінського (1811 – 1848) стосовно української культури й мови зокрема, Франко цінував його лінгвостилістичну майстерність, ідіостиль, фаховість літературного критика, називаючи „геніальним батьком нової літератури і критики” (т. 26, с. 132–133). Письменник не лише сам замолоду ретельно вчився в Белінського цій майстерності (на той час в українській мові ще не був вироблений науковий стиль, зокрема й стиль науково-критичних літературних жанрів), студіював його критичні твори, але й закликав до цього молодих дослідників, напр., за спогадами М. Рудницького, Іван Франко рекомендував йому читати „конче Белінського, але паралельно з його критикою” читати „і твори, про які він пише” (зі спогадів М. Рудницького). Крім літературно-критичних статей Белінського, Франко знав і його *Письмо к Гоголю*.

М. Добролюбов (1836–1861), на думку Івана Франка, “славний російський критик” (т. 37, с. 277), який „стає головою нової критики — суспільної” (т. 26, с. 105). Письменник високо цінував статтю М. Добролюбова *Луч света в темном царстве*, рекомендував її перекласти українською, а публікацію *О значении авторитета в воспитании* видав у перекладі українською з власною передмовою в серії „Дрібна бібліотека” (1879 р.). Роблячи поклик на статтю М. Добролюбова *Русская сатира в век Екатерины*, І. Франко нівелює вартість літературної діяльності Катерини II, зауважуючи, що серед її творів „одна половина крадена з французьких філософів, а друга половина — навмисний фальш і брехня” (т. 26, с. 174). В оглядах російської й української літератури Франко неодноразово звертається до оцінок М. Добролюбова, зокрема в статті *Из секретів поетичної творчості* він часто цитує Добролюбова (т. 31, с. 52–53). Письменник виокремлює його рецензію на оповідання Марка Вовчка, завдяки яким ім’я письменниці „стало головним на всю Росію” (т. 37, с. 277). Розглядаючи відомі твори російських письменників, зокрема *Обломов* І. Гончарова, *Дворянское гнездо*, *Рудин*, *Накануне* І. Тургенєва, Франко близько підійшов до оцінки, даної цим творам М. Добролюбовим.

Не оминув увагою письменник і творчості критика Д. Писарева (1840–1868), підготувавши передмову до його *Пчел* (т. 26, с. 105), згадуючи його критичні статті в публікаціях різних років та в публіцистичних текстах. Франко побачив у Д. Писарева „огромний талант, ясність і живість представлення, та гаряче чуття, гаряче бажання правди і розумного мислення у людей, котрим дише кожний рядок його письма, роблять їх на завсіди цінними і позиточними для читателя” (т. 26, с. 105).

Високо цінував Франко й Г. Успенського (1843–1902) (див. статті: *Сочинения Глеба Успенского* (т. 28, с. 42–43); *Влада землі у сучасному романі* (т. 28, с. 176–195); *Гліб Успенський* (т. 33, с. 371–374)), зауважуючи, що за його творами слід учитися, як треба любити людину. Однак Франко критикує Г. Успенського за ілюзорність народницького ідеалу й недостатність пластичності, зауважуючи: „Він немов багата рудяна сила з численними зернами золота, але не мистецький золотий посуд” (т. 33, с. 373). Критикує Г. Успенського й за нерозуміння інтелігенції. Манеру письма Успенського, “того дивного способу писання”, Франко порівнює з манерою письма Золя, виявляючи протилежності творчих прагнень цих письменників у творенні текстів, присвячених розкриттю теми “влади землі”. Однак Г. Успенського Франко оцінює вище, ніж Золя, оскільки вважає, що у творах Золя немає тієї віри в людину, що є в текстах Г. Успенського, який хотів

відтворювати “справжнє життя, справжні стосунки живих людей”. Г. Успенський не холодний спостерігач, як Золя: він майстер “ефектного орудування тіннями і контрастами”. В. Стефанік і Л. Мартович зізнавалися, що саме Франко зробив їх прихильниками творчості Г. Успенського. Першою книжкою серії „Дрібна бібліотека” (1878) був Франків переклад оповідання Успенського *Війна за волю*. Перший переклад нарисів Г. Успенського *Не воскрес* Франко здійснив 1877 р., однак арешт письменника завадив друку цього твору в журналі „Друг”. Нарис було опубліковано 1878 р. окремою брошурою.

Перекладаючи твори російських письменників, І. Франко часто супроводжував їх коментарями, примітками чи передмовами, напр., *Війна за волю* Г. Успенського супроводжується Переднім словом Франка-перекладача (т. 25, с. 115–135), як і нариси та картини М. Пом’яловського (1835 – 1863) *Бурса і бурсаки* (т. 25, с. 74–114), де “всюди пробивається його гаряча, чесна душа, ясні і тверді переконання і щире бажання знищити горе і нужденність...”. Саме цим Г. Пом’яловський близький І. Франкові. Цим був близький йому і Ф. Решетніков (1841–1871).

У статті *Алексей Николаевич Плещеев* (т. 29, с. 85–86) (1825 – 1893) Іван Франко розмірковує про творчість названого письменника, виокремлюючи те найцінніше, що було властиве цій яскравій особистості, порівн.: „Як поетичний талент Плещеев не дорівнює великим корифеям російської поезії — Пушкіну, Лермонтову і Некрасову, не має того вогню, тієї творчої сили, тієї оригінальності, що вони, але зате він більш гармонійна натура, поет наскрізь ліричний, глибокий і тужливий. Форма його віршів завжди старанна і бездоганна, без афектації і кокетства” (т. 29, с. 86).

Паралель *Франко і Чернишевський* (1828 – 1889) — одна з постійних у франкознавчих дослідженнях. Нагромаджено чимало матеріалу про духовну взаємодію творчої думки І. Франка з володарем дум російської демократії, про що писали М. Возняк, М. Пархоменко, В. Сердюченко. Загальну оцінку Чернишевському І. Франко репрезентував у статті про І. Тургенева (т. 26, с. 291–292), що вперше була надрукована в журналі „Зоря” (1883). Чернишевському присвячена також невелика стаття Франка *Помилование Чернышевского* (т. 27, с. 338–340), надрукована 1889 р. в газеті „Kurier Lwowski” як переклад, вибраний з газети „Abendpost” (Відень). Відомо, що саме Чернишевський відіграв велику роль і в особистій біографії Франка щодо його стосунків з Ольгою Рошкевич: оскільки, як згадують сучасники І. Франка, вони М. Чернишевського читали з великим захопленням, про що згодом поет написав: *Колись в однім шановнім руськім домі / В дні юності, в дні щастя і любові, / Читали ми „Что делать?”, і розмови / Йшли про часи будучі, невідомі?*. Уважається, що й особисті стосунки Франка з О. Рошкевич нагадували стосунки головних героїв роману *Что делать?* — Лопухіна і Віри Павлівни. Феміністичні погляди Чернишевського, безперечно, вплинув на формування гендерної концепції Франка, про що переконливо пише Л. Саліонович у кандидатській дисертації *Дискурс Івана Франка у вимірах гендерної лінгвістики* (Харків, 2012). Він неодноразово згадував роман *Что делать?* у статтях, листуванні з однодумцями та сучасниками, наголошуючи, що „у всій світовій літературі немає твору, який би мав ширший вплив...” (т. 27, с. 339). Вони з М. Павлик були першими перекладачами і видавцями роману М. Чернишевського в Україні (журнал „Друг”, 1877) (т. 25, с. 7–46). Саме цей роман мав великий вплив на ху-

⁷ О. І. Дей, *Іван Франко. Життя і діяльність*, Київ 1981, с. 155.

дожню практику І. Франка, що найбільш яскраво виявляється в його новелах *Моя зустріч з Олексієм* (1878) і *На дні* (1880), написаних на автобіографічному матеріалі, пов'язаному з арештами письменника. 1895 р. Франко здійснив переклад поезії М. Чернишевського *Гімн Діві неба* (т. 11, с. 48–54). Письменник уважав Чернишевського “кращим російським публіцистом”, який, безперечно, мав великий вплив і на формування естетичних поглядів Франка, зокрема щодо розуміння категорії прекрасного в житті й мистецтві, щодо зв'язку мистецтва з дійсністю, у визначенні тенденційності літератури. Франко критично опрацював дисертацію М. Чернишевського *Эстетические отношения искусства к действительности*. Публіцистичні статті М. Чернишевського стали для письменника певною програмою дій в 70–80 рр. XIX ст. У листі до О. Рошкевич (1879) Франко рекомендує читати й книгу М. Чернишевського *Нариси з політичної економії (по Міллю)*: „Чернишевського економію читай пильно, се дуже важна книга!” (т. 48, с. 176). Читаючи статті Чернишевського, Франко писав М. Павлику: „...Се золото не статті!” (т. 48, с. 189). Діяльність М. Чернишевського і М. Добролюбова Франко порівнював з діяльністю Т. Шевченка: „...ми в тій цікавій добі стрічаємо інших людей, таких, як Шевченка, Добролюбова, Чернишевського, котрі ясно бачили перед собою нові ідеали і не менше ясно бачили дороги до їх досягнення...” (т. 26, с. 301). Франко стверджував, що саме на матеріалі творів Чернишевського і Герцена, Пом'яловського і Успенського він обґрунтовує нові шляхи розвитку української літератури.

Є свідчення, що вперше з творами О. Пушкіна (1799 – 1837) І. Франко ознайомився восени 1875 р. Романтичні балади останнього залишили глибокий слід в естетичній свідомості дев'ятнадцятилітнього юнака. Уважається, що три з чотирнадцяти поезій дебютної збірки Франка *Баяди и розказы* (1876) мають на собі “печать Духа” Пушкіна. Крім рецепції давньоруського сюжету про віщого Олега, Іван Франко опублікував ще й два переклади з О. Пушкіна — *Шотландську пісню й Русалку*; у березні-квітні 1914 р. переклав драматичні поеми О. Пушкіна: *Борис Годунов* (історична драма), сцену з *Фавста* (фрагмент), *Скупий рицар*, *Моцарт і Сальєрі*, *Кам'яний гість*, *Бенкет у часі чуми* (т. 11, с. 70–286). Вибір драматичних творів О. Пушкіна для перекладу не випадковий — саме ці тексти вплинули у 70–80-і роки XIX ст. на драматургію Франка, що виявилось в жанровому виборі, розмірі й ритмі вірша, тематиці. Найбільш послідовно вплив О. Пушкіна відчутний у п'єсі *Сон князя Святослава*. І. Франку належить також опус *Історичне та літературне значення Пушкінової драми Борис Годунов* (т. 11, с. 179–191). Письменник неодноразово висловлювався про значення поезії Пушкіна для розвитку літератури, напр., у статті про Т. Шевченка (*Темне царство*) він характеризує політичне й літературне життя Петербургу періоду, коли там жив Т. Шевченко. Письменник зауважує, що в цей період найбільш важливими були три великих російських письменники — О. Пушкін, О. Грибоєдов і М. Лермонтов. Він відзначав такі твори цих письменників, як *Евгеній Онегин*, *Горе от ума*, *Герой нашого времени*. Розгорнутий вислів про О. Пушкіна знаходимо в статті про І. Тургенева (1883), де Франко характеризує образ Євгенія Онегіна. У доповіді про російську літературу перш. пол. XIX ст. (1888), виголошену на зібранні Слов'янського гуртка, Франко синтетично осмислив основні риси поезії О. Пушкіна і його творчого шляху. Розуміння генія Пушкіна, на що вплинули й літературно-критичні статті В. Белінського, дало змогу Франкові по-новому розвинути ідеї російського поета в українській літературі.

Поруч з пушкінськими баладами, Франко надрукував переклад вірша О. К. Толстого (1817 – 1875) *Ты почто злая кручинушка...* під назвою *Ой чому ж ти мя, тяжке горенько...* (у пізнішій ред. *Нещаслива*). 1879 р. Франко переклав найкращі зразки лірики М. Лермонтова (1814 – 1841), зокрема вірші *Вечірня дума*, *Сусідка* (т. 11, с. 7–8), залишив окремі роздуми щодо цих поетів у статтях різних періодів своєї діяльності.

До спроб Франка „показати... першу пробу реальної, на живих фактах опертої і реальним способом обробленої поезії” (т. 48, с. 328) тяжіє його переклад вірша М. Некрасова (1821 – 1877) *В селі (В деревне)* (надруковано в журналі „Світ”, № 1) і *Русские женщины (Княгиня Трубецкая)* („Світ”, № 4–5). 1879 р. здійснено перший переклад вірша Некрасова *Родина*. Перу Франка належать і примітки до вірша М. Некрасова *На смерть Шевченко* (т. 27, с. 15) до перекладу поеми *Княгиня Трубецкая* (т. 11, с. 40). У перекладі І. Франка вийшли такі твори М. Некрасова, як: *Рідні сторони*, *Спомини поміщицького сина*, *Признання*, *Невижатий загін*, *Бричка*, *В селі*, *Княгиня Трубецька (поема)*, *У людей по хатах — чистота, краса..., Не горить уже ліс, слава богу!, Ніч. Розкоші всі ми скоштували..., Зелений шум, З роботи, Невідомому другові, Забудь* (т. 11, с. 11–46). Письменник почав, але не закінчив переклад фрагментів поеми *Кому на Русі жить хорошо? — Крестьянка*. Німецькою мовою він переклав поезію М. Некрасова *На смерть Шевченко*, що була опублікована в журналі „Ruthenische Revue”. Поет високо оцінював переклади творів М. Некрасова, здійснені до нього М. Старицьким, хоч і зауважував, що М. Старицький не зміг ознайомити галицьких читачів з повним тематичним діапазоном російського поета. М. Пархоменко зазначив, що Франко запозичив у М. Некрасова деякі мотиви, напр., для початку своєї повісті *Великий шум* поет взяв кілька рядків зі свого перекладу поезії М. Некрасова *Зелений шум*. Франко називав М. Некрасова “великим російським поетом”, у якого у 80-і роки ХІХ ст. не було гідних продовжувачів. Особливо близькою йому була громадянська лірика М. Некрасова. Іван Франко не переспівував поезію М. Некрасова, а відтворював її пафос. Він, як і Некрасов, уважав, що поет повинен бути насамперед громадянином, а поезію розглядав не як формалістичну гру, забаву, а як засіб могутнього впливу на людину.

Іван Франко був дослідником і шанувальником творчості І. Тургенева (1818–1883) (*«Новь» І. С. Тургенева* (т. 26, с. 50); *Іван Тургенев* (т. 26, с. 291–292); *Іван Сергійович Тургенев* (т. 26, с. 293–306); *Тургенев. «Муму»*) (т. 35, с. 233)). 1877 р. він написав рецензію на роман *Дым*, статтю про роман *Новь*, називаючи ці твори найяскравішими романами І. Тургенева. На смерть письменника Франко відгукнувся некрологом у журналі „Зоря”, де наголосив на великому культурно-історичному значенні творчості письменника, який зумів зобразити живу картину російської дійсності. Згодом Франко написав і нарис *Іван Сергійович Тургенев* (журнал „Зоря”, № 20–22), у якому подав стисло характеристику творчості письменника, висвітлив роль нового типу російських інтелігентів, різночинців, т. зв. “нових людей”, зокрема Рудіна („...рудінство означає собою цілу перехідну епоху в суспільному житті Росії”), Базарова — “гордого і могутнього плебея”, „героя нового, реалістичного руху”, майстерно й правдиво змальованих російським письменником. 1904 р. Франко помістив анотацію на український переклад оповідання *Муму* („Літературно-науковий вісник”), зауваживши, що „...ся перлина російської новелістики давно здобула собі заслужене признання у всесвітній літературі” (т. 35, с. 233).

В *Автобіографії* Франко зауважив, що *Записки охотника* І. Тургенева близькі йому насамперед у розумінні й сприйнятті природи. І. Франко вважав, що якби Тургенев не написав більше нічого, крім *Записок охотника*, то й тоді він би залишився безсмертним у російській літературі. В листах до М. Драгоманова й М. Павлика Франко наголошує на необхідності більш активно перекладати Тургенева українською, зокрема і його *Стихотворення в прозе*, розмірковує про роль критичної статті Д. Пісарєва про твір І. Тургенева *Реалісти*. Письменник співвідносить тургенєвські ідеї з галицькою дійсністю, наполягає на друці листів І. Тергенєва до М. Драгоманова, які йому надіслав останній, але ця ідея наштовхнулася на відмову редакторів тогочасних журналів. Франко усе ж надрукував брошуру М. Драгоманова „Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті” (Львів, 1890), де містилися думки стосовно ставлення І. Тургенева до української літератури. Високо оцінює Франко творчий метод І. Тургенева, відзначаючи його багату уяву, дар спостережливості і здатність відгукуватися на проблеми довкілля — чи то в природі, чи в душі людини. Мистецтво Тургенева Франко називає правдивою життєвою фотографією. Поет порівнює творчу манеру І. Тургенєва з манерою письма М. Коцюбинського, талант І. Тургенєва — з талантом Марка Вовчка. Він розумів, що на творах Івана Тургенєва українські письменники можуть багато чого навчитися.

Франко розмірковував також і над “секретами” поетичної майстерності Л. Толстого і Ф. Достоевського, назвавши їх “великими майстрами психологічного роману”. На його думку, „власне в глибині та тонкості психологічного аналізу, в тій несхибній яснозорості у сфері найтемніших глибин людської душі лежить безсмертна вартість тих письменників” (т. 34, с. 364).

Критичний життєпис і портрет Ф. Достоевського (1821 – 1881) письменник репрезентував у журналі „Світ” (№ 4). С. Єфремов у праці про Франка *Співець боротьби і контрастів* (журнал „Киевская старина”) подав свої міркування стосовно „споріднення Франкового таланту з «жорстоким талантом» Достоевського”, що отримали схвалення самого Франка, який, за спогадами С. Єфремова, сказав: „Дивно, як ви вгадали... адже я ніколи про це не писав. Достоевського я люблю найбільше, може, з усіх письменників. Москалі, самі не знають, який скарб мають в особі цього геніального серцезнавця, не розуміють і не цінять його як слід [...]. І полилась, — як пише Єфремов, — блискуча імпровізація про Достоевського, гаряча, піднесена, ентузіастична”⁸. Порівнюючи Достоевського із Золя, пальму першості Франко надавав Достоевському як художнику емоційному, який виявляє складність, розмаїття і неоднозначність духовного світу людей. Поет відчував свою внутрішню близькість, спорідненість з Достоевським, якого називав „геніальним знавцем людської душі й її патологічних збочень” (т. 45, с. 417). Однак учені вказують не лише на близькість Франка до Ф. Достоевського, але й на їхню відмінність, наголошуючи, що „Франкові, як активній людині, загалом куди краще вдаються активні люди, ніж ті, що страждають, — цілком усупереч, н. пр., Достоевському, що являється майстром у малюванні скорблящих, понижених і кривджених. Зате деяку схожість видно між Франком і цим найбільшим повістярем світу в тому, що обидва залюбки виставляють жорстокі типи. Жорстокий Стальський — це у Франка не новина (пор. Торський в «Основах суспільності», Коструб ув оповіданню «Гриць і панич», «Мій злочин»), тільки Стальський дохо-

⁸ С. Єфремов, *Зі спогадів про Ів. Франка*, [в:] *Спогади про Івана Франка*, упор., всуп. стаття і прим. М. І. Гнатюка, Львів 1997, с. 228–229.

дять уже до тонкощів у своїй жорстокості. Муки, які від цієї звірюки з людською подобою дістаються колишній коханій Рафаловича, ці муки проведені систематично, з вирахуванням, засолоджені езуїтською нібито прихильністю, — можуть придумати тільки вироджені, кримінальні типи, можливі хиби серед тих обставин, типи, що їх викидали на верх життя відома галицька господарка або колишній царський режим у Росії⁹. М. Ільницький бачить спорідненість творчості Ф. Достоевського й І. Франка в розумінні і трактуванні теми двійництва — ідеї онтологічної цілісності особистості, вираженої через подолання роздвоєності¹⁰. Франко переклав твір Ф. Достоевського *Хоре серце* (т. 25, с. 147–180). Про своєрідний внутрішній зв'язок Франка з Достоевським переконливо пишуть О. Білецький, М. Ільницький, Н. Крутікова, А. Чичерін, Ю. Янковський та деякі ін.

І. Франко захоплювався також і реалізмом “великого епіка” Л. Толстого (1828–1910), присвятивши йому 1892 р. велику літературно-критичну статтю *Лев Толстой* (т. 28, с. 223–250), у якій зауважив, що для цього письменника характерне „шукання у всьому правди, природності й простоти, в людях і в природі, у вчинках і в слові, огида до всяких стрибків, неприродних ефектів і крикливих контрастів...” (т. 28, с. 228). Поет уважав, що саме Л. Толстой уміє глибоко і яскраво змальовувати внутрішнє життя героїв, точно відтворювати їхню психологію. Письменник наголошує, що Лев Толстой робить це “з мікроскопічними подробицями”. На думку Франка, майстерний опис Толстим смерті Анни Кареніної, її психічного стану перед смертю — це найкращі зразки, що „належать до шедеврів психологічного аналізу і справді не мають собі нічого рівного у світовій літературі” (т. 28, с. 238). У Л. Толстого І. Франко відзначав такі важливі риси таланту, як величезна „бистрота обсервації і субстельність психологічного аналізу, пластичність у малюванні оточення, деколи тільки кількома словами, одною вдалою рисою” (т. 28, с. 240). Учені вбачають також у поглядах І. Франка на дитячу літературу вплив досвіду та ідей Л. Толстого. Порівняння Толстого і Франка в літературознавчих працях відбувається за кількома лініями: виявляються подібності у використанні автобіографічного матеріалу обома письменниками, співчуття селянству, прагнення проникнути в таємниці людських душ, зрозуміти чинники падіння і возвеличення людини. Йдеться про типологічні подібності психологічної майстерності. У творах Франка і Толстого показано складність стосунків у сім'ї і суспільстві. І. Франко протиставляє “строгу об'єктивність” Л. Толстого, що повна “теплим співчуттям, гарячою любов'ю” до людей, холодному об'єктивізму Е. Золя. Він любить твори Л. Толстого за те, що в них всюди б'ється “гарячий, живий пульс великої мислі і великої всеохопної любові поета”. З творами Л. Толстого Франко познайомився ще до вступу в університет. У гімназії він прочитав його твори *Детство*, *Отрочество* і *Юность*. “Могутня фігура” Л. Толстого, “цієї геніальної людини” понад 30 років привертала увагу Франка-критика. Він зробив чимало і як видавець творів Льва Толстого. У двох серіях „Літературно-наукової бібліотеки” Франко видав *Смерть Івана Ільича* (1905), *Одумайтесь!* (1905), *Севастопольские рассказы* (1905), *Казаки* (1906), *Сказки*

⁹ Франкіана Василя Сімовича, упор., передмова та приміт. М. Білоус і З. Терлака, Львів 2005, с. 110–111.

¹⁰ М. Ільницький, *Поєдинок із собою: проблема двійництва в „Поєдинку” Івана Франка і “Двійнику” Федора Достоевського*, [в:] Іван Франко: дух, наука, думка, воля: Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.), Львів 2010, т. 2, с. 562–574.

и рассказы (1906). У „Літературно-науковому віснику” міститься оповідання *За что?* (1906). Крім того, з ініціативи Франка „Видавнича спілка” випустила у світ такі твори Л. Толстого в перекладі українською мовою, як *Воскресење, Крейцерова соната, Смерть Ивана Ильича, Одумайтесь!, Севастопольские рассказы*.

Замолоду Франко дуже любив і М. Салтикова-Щедріна (1826 – 1889). Сучасники пояснюють цей факт веселою вдачею письменника, його оптимістичними поглядами на світ, а також тим, що Франко мав уроджений хист до розуміння і творення “легкої, чоловіколюбної сатири”. Письменник був першим перекладачем творів М. Салтикова-Щедріна українською мовою і публікував їх у Галичині, зокрема *Невинные рассказы*, фрагменти з *История одного города* (1878) — улюблений твір І. Франка, який поет запропонував галичанам у вигляді вільного перекладу, сатирично зобразивши боротьбу, чвари тогочасних галицьких політичних партій; майстерно він переклав також і казку для дорослих *Премудрый пескарь* (1886). До перекладу твору *Спокойная жизнь. Сельская идиллия* Франко надав низку авторських приміток (т. 25, с. 47–67). Принцип типізації образів, який застосовував Франко у своїй сатирі, зокрема в *Думі про Меледикта Плосколоба* (1878), схожий до щедринського — це “чолобійники”, “допотопними”, “пивохлепти”, “лаполизи”, “поступові раки”, “диржихвости”, “підлизники” та ін. Свою сатиру Франко замаскував, як і Щедрін, у форму “історичної сатири”. У *Думі про Наума Безумовича* Франко також наслідує традиції М. Салтикова-Щедріна, критикуючи продажність послів, а в *Сморгонській академії* висміює навчально-виховні заклади Галичини — бурсу, де навчають так, як дресирують ведмедів. У цих творах зустрічається чимало ремінісценцій з творів Салтикова-Щедріна. В оповіданні *Свинська конституція* Франко, як і Салтиков-Щедрін у казці *Недреманное око*, майстерно висміяв чинну конституцію. Наскільки Салтиков-Щедрін близький до російської казки, настільки ж Франко близький до казки української. Коли М. Драгоманов написав, що Франко у своїх казках наслідує Л. Толстого, то письменник заперечив, зауваживши, що він наслідує казки Щедріна. І. Франко вважав М. Салтикова-Щедріна “головним представником нової школи в російській літературі”, порівнював його з Езопом. Перу Франка належать кілька статей про творчість М. Салтикова-Щедріна — *Михайло Євграфович Салтиков [Щедрін]* (т. 26, с. 127–130); *Михайло Євграфович Салтиков* (т. 27, с. 327–329). Він підготував і опублікував біографію письменника, назвавши талант Салтикова-Щедріна абсолютно оригінальним і дуже різноманітним, а самого письменника номінував як відмінного сатира. Франко подав порівняльну характеристику двох блискучих типів сатиричної творчості — гоголівського і щедринського („Світ”, № 10) і наголосив, що М. Салтиков-Щедрін попри подібність барв, якими він зображує життя, залишає дещо інше враження, ніж “наш геніальний земляк-поет”.

Однак талант М. Гоголя (1809–1852) “за силою” І. Франко ставить вище, ніж талант М. Салтикова-Щедріна. Письменник активно популяризував Гоголя в Галичині, хоч сприяв шануванню Гоголя і в центральній Україні, напр., долучився до організації гоголівської виставки в Ніжині (1902), що була присвячена 50-літтю від дня смерті письменника. Про Гоголя Франко неодноразово згадував у листах до М. Драгоманова з настійливими спробами заангажувати останнього до написання біографії Гоголя для журналу „Світ”. У цих его-текстах ідеться про намір Франка перекласти *Мертві душі* і про факт здійснення цього пере-

кладу (переклад *Мертвих душ* вважається найбільш фундаментальною працею Франка-перекладача; до речі, російське видання *Мертвих душ* в Галичині було здійснено на шість років пізніше від Франкового перекладу, хоч тодішня критика зустріла цей переклад мовчанням). У листах до М. Драгоманова наводяться й думки щодо необхідності висвітлення правдивого значення Миколи Гоголя для російської й української літератури, культури загалом. У листі від 6 лютого 1877 р. письменник підносить роль перекладів, зокрема для актуалізації міжкультурної комунікації, діалогу культур, просвіти народу, порівн.: „На перший раз думаю видати «Мертві души» Гоголя... Хибує нам перекладачів таких, котрі би владали язиком, хоть я думаю, що хоть переклади й не будуть ліпші, як «Що діяти?», аби лиш наші люде читали та розуміли, то оно своє зробить... И ще одно погане діло, — книжок годі достати. Мертвих душ нема, бачу, на всю Галичину й одного примірника, и я просив Гр.[игорови]ча, щоби бодай що то прислав из Києва...” (т. 48, с. 56). І. Франко радиться з М. Драгомановим, по-перше, з приводу того, для кого перекладати художню літературу: розраховувати на освіченого читача, чи на “простий народ”. Це питання письменник називає проблемним, “дуже хистким”. А по-друге, його турбує, яким способом перекладати художні тексти, зокрема якою мовою. Питання “про язик и правопись” Франко називає “каменем преткновения” в підході до перекладу й *Мертвих душ* (лист від 13 лют. 1877). Про те, що Франко шанобливо ставився до Гоголя й прагнув поширювати відомості про нього і його твори в Галичині, свідчать й інші листи до М. Драгоманова, напр., лист початку січня 1881 р., у якому письменник просить Драгоманов написати про Гоголя, порівн.: „Та тільки жаль, що Ви кажете, що два місяці не будете могли дослати нам нічого, а ми як раз, задумавши подати в 2 н-рі портрет Гоголя, хтіли просити Вас о его житєпись, а то хоч би коротку характеристику. Не вже ж таки не зможете написати дещо про него? Як би тільки мож, то, будьте ласка, напишіть!” (т. 48, с. 264). У листі від 29 січ. 1881 р. Франко хвилюється, що не може знайти портрет М. Гоголя: „Ми писали в Петерб[ург], просячи о присилку за гроші потрєту Гоголя (кліше), але, звісно, нічого не відписано. Таким світом в другім н-рі ми мусимо містити портрет Золя. Не гарно то, але що діяти. Гоголя будем старати аж до третього н-ру і на тот час просимо Вас о житєпись” (т. 48, с. 269); у листі від 21 лют. 1881 р. письменник укотре просить М. Драгоманова підготувати біографію Гоголя, репрезентуючи своє прохання в жанрі похвали: „А вже я думаю, біографія Гоголя Вас не мине, Бо прошу ж Вас, хто її у нас напише, не кажу вже, ліпше, але хоть би на половину так добре, як Ви?” (т. 48, с. 273). Крім того, Франко, як бачимо з листів, не погоджується з тією різкою критикою, яку висловлювали в той час щодо Гоголя відомі громадські діячі, письменники. Франко вважає, що тогочасна критика специфічно репрезентує Гоголя, відриваючи його від України, порівн.: „А тут знов у новій Правді... д. Нечуй відіграє давні Кулішеві закиди в новій едиції «Україна заснула під Гоголеву ліру», «Гоголь Україні пошкодив», «Гоголь для України нездалий» і т. д. Я думаю, що тут як раз би конечно показати інший погляд у нас на Гоголя. Здаєсь мені, що те, що новійшими роками в Росії друковано про Гоголя, радше тикає его яко чоловіка, менше яко поета, а вже звісно, найменше яко Українця, — так що про се тільки вам би сказати своє. На всякий спосіб на написанє біографії ми лишаєм Вам ще доволі часу, до кінця марта...” (т. 48, с. 273–274). Геніальний Франко розумів геніального Гоголя, сприймаючи його українську ментальність, талант, душу і не цілком сприймаючи, але розуміючи причини, що спонукали

Гоголя писати російською. Прозорливість Франка виражена в твердженнях сучасних дослідників про те, що свою складну прозу, зокрема й з українськими сюжетами, Гоголь, відомий своїми неоднозначними українськими симпатіями, мусив також писати російською, оскільки тодішньої української мови на складні прозові твори ще не вистачало. У листі від 12 жовт. 1881 р. до І. Белея Франко дав чітку оцінку Гоголю, порівнявши його з Шевченком: „...Що з біографією Гоголя? Ладь сам, тільки з узглядненням, а хоть би із виписками із Др[агоманово]вої «Літерат[ура] укр[аїнська], великор[уська], рос[ійська] і галицька». Там про Гоголя багато і гарно пописано. Тільки до висказу Др-ва, буцімто Гоголь і для українства більше зробив ніж ціла укр[аїнська] література враз із Шевченком, додати би примітку, що хоч Гоголь і зробив багато для прояснення думок української інтелігенції, то 1) проясняв сі думки в напрямі загальнолюдським, без згляду на народність, а пишучи по-вел[ико]руськи, радше відводив українців від українства, ніж приводив до нього, 2) задля тої ж причини його писання не дійшли до рук укр[аїнського] люду, як дійшли і доходять твори Шевч[енка], і не могли мати для нього прямої ваги...” (т. 48, с. 291). У листах до Драгоманова Франко кілька разів згадує про переклад поеми *Мертві душі*, напр.: „З руських моїх праць згадати ще треба: переклад Мертвих душ Гоголя (1882), переклади з Щедріна, Достоевського, Брет Гарта, Марка Твена, друковані по части в бібліотеці «Дѣла» («З чужих зѣльниковъ»), а по части в фельетонах тої часописі...” (т. 49, с. 251). У листі від 10 травня 1884 р. до Драгоманова Франко знову попутно наголошує на великій ролі М. Гоголя та інших видатних письменників власне для російської літератури порівняно з другорядними російськими письменниками, зауважуючи: „Хіба ж в Росії після Белінського й Добролюбова, після Гоголя й Тургенева народ не читає дурних повістей і дурних віршів. Що такого є в першій з теперішніх поетів великоруських, Мінаєві, крім форми брєнячої, — а прецінь його читають і хвалять...” (т. 48, с. 435).

Гоголя ж Франко цінував насамперед як геніального сатира й неодноразово звертався до образів його творів у своїй критиці тодішньої галицької дійсності. Вершиною творчості Гоголя Франко вважав саме поему *Мертвые души*, називаючи її “великим архитвором”. У Галичині М. Гоголя знали лише як автора *Тараса Бульби* і деяких оповідань з циклу *Вечера на хуторі близ Диканьки*, тому 1882 р. (Франкові було лише 26 років) він і переклав поему *Мертві душі*¹¹. До 1934 р. це був єдиний переклад *Мертвих душ* українською мовою. Аналіз цього перекладу здійснено в кандидатській дисертації Ф. Арват „Иван Франко как переводчик (“Мертвые души” Н. В. Гоголя в переводе И. Я. Франко)” (К., 1968). Переклад, здійснений Франком, був адресований національному читачеві Галичини. За формальними ознаками його можна кваліфікувати як анонімний. Читачі в той час не надто цікавилися авторами перекладів. Іноді в перекладному виданні відсутні імена перекладачів через недогляд видавців чи інші обставини. Невідомо, з якої причини не було зазначено прізвище Франка як автора перекладу *Мертвих душ*. Иван Франко „достатньо сміливо поводився з першоджерелами своїх перекладів чи переспівів. Вибір їх був зумовлений, очевидно, не тільки його літературними уподобаннями чи естетичним смаком, а й можливістю безболісного перенесення чужого світу на рідний ґрунт. Тому, обробляючи іншомовний сюжет, поет намагався «українізувати» його, позбутися зайвих і незрозумілих деталей, надати йому своєрідного духу і колориту. Нерідко така художня імітація цілком могла претендувати на самостійне зна-

¹¹ Гоголь В. Миколай *Мертви души*, Львовь 1882.

чення і не поступатися оригіналові”¹². Поему М. Гоголя *Мертві душі* Франко хотів зробити близькою саме галицьким читачам, що було нелегким завданням, зважаючи на ті відмінності, що існують між східними й західними українцями як у менталітеті, культурі, так і в мові. У *Слові від видавництва*, що міститься після тексту *Мертвих душі*, репрезентовано деякі положення франкової концепції щодо перекладацької справи, погляди на особистість М. Гоголя та літературно-художні особливості його поеми, творчості загалом, на роль художньої літератури в тогочасному суспільстві. Існує думка, що автор зазначеного *Слова*... — галицький журналіст, критик, перекладач М. Подолинський, що аргументується в науковій розвідці М. Возняка „Хто автор «Слова від видавництва» до Франкового перекладу «Мертвих душ» Гоголя?”¹³, проте не позбавлена аргументованості й думка інших науковців, зокрема Т. Полека й О. Цівкач¹⁴ про те, що окремі фрагменти „Слова від видавництва” за способом мислення і стилем не характерні для манери викладу М. Подолинського. Дослідники вважають, що в написанні статті брав участь й Іван Франко, надаючи поради Подолинському, викладаючи власне свою перекладацьку концепцію, редагуючи текст „Слова...”. Гоголя названо тут “сином і славою дорогої України”, “найпершим російським поетом”. Він порівнюється з Сервантесом, Рабелесом, Вольтером, Свифтом, Стерном, Жан Полем, Діккенсом, його відносять до “первостепенних гумористичних і сатиричних” письменників¹⁵. Поема *Мертві душі*, що, як констатує автор „Слова...”, вже сорок років, як вийшла друком, і на той час була перекладена практично на “всі європейські мови”, а от земляки-галичани навіть після тридцяти років по смерті Гоголя зовсім не знають про існування зазначеного твору. Робиться обережне припущення, що цей “дивний і майже неймовірний факт” є виявом історичної “Немези”, розплати за те, що не писав Микола Гоголь, „як його рідний батько Василь, рідною мовою” (с. 276). Після такої передмови логічною є констатація актуальності зробленого перекладу, оскільки зволікати з ним „годі було й один день” (с. 277). Висловлюється сподівання щодо великої моральної користі цього перекладу для суспільства. Яскраво й виразно наголошено на значущості зазначеного художнього твору та літератури загалом, порівн.: „Проїздка Чичикова і його дивної братії по прикарпатській землиці повинна бути й для нас, чим була для цілої Росії: тим благодатним весняним дощиком, що сполокує плісень моральної зими, сею першою тучею, що громами — сміхом прочищує воздух і родить новий світогляд. Здоровий сміх над собою самим, над слабостями людськими і нашою немочою був і буде завсігди одним з головних оружія доброго Генія людськості, а великі гумористи і сатирики суть його апостолами. Де власть законів і їх строгих та лагідніших параграфів кінчається, де проти помилки, дурноти та слобостокій людських навіть церква оказується безсильною, там сягає могуча рука поезії, що воює проти зла сміхом” (с. 277). Увага зосере-

¹² В. Корнійчук, „Мов орган у величному храмі...” (Російська поезія у збірці „Балады и рассказы” І. Франка), [в:] „Російське слово в українському тексті. Українське слово в російському тексті”, збірн. наук. праць, за ред. Т. А. Космеди, Львів 1998, с. 134.

¹³ М. Возняк, *Хто автор “Слова від видавництва” до Франкового перекладу “Мертвих душ” Гоголя?*, [в:] „Наукові записки інституту суспільних наук АН УРСР”, Київ 1954, т. 3.

¹⁴ О. М. Цівкач, *Из истории переводов повести Н. В. Гоголя “Тарас Бульба”*, [в:] „Научные чтения, посвященные 50-летию образования кафедры русского языка филологического факультета”: Материалы: доклады, сообщения, тезисы, ред. кол. Т. А. Космеда (отв. ред.) и др., Львов 1995, с. 141.

¹⁵ Гоголь В. Миколай, *Мертви души*..., с. 276. (Далі вказуватимемо в дужках конкретні сторінки за цим виданням).

джена на констатації великої виховної ролі художньої літератури, що облагороджує людину, роблячи це “без болю”. *Мертві душі* є „таким м’якеньким бичем, такою благодатною моральною різочкою, не тільки для одного краю і одного часу, але для всіх часів і народів...” (с. 277). Проголошується постулат щодо вічної значущості високохудожніх творів: подібні твори не старіють ніколи, а „коли й старіють, то хіба так, як те вино, що краще з дня на день” (с. 277). Дещо критично оцінюються погляди російських критиків на творчість М. Гоголя. Наголошується, що предмет творчості письменника цілком національний, навіть більш національний, аніж у Пушкіна. З *Мертвих душ*, як і з інших творів Гоголя, „віє дух Росії; починаючи від природи, аж до людей, все тут чисто російське. Сам автор також невірний син своєї землі, як і свого часу; гарячий патріот, бажає він передусім блага своїй отчизні” (с. 278). Гумор М. Гоголя названо гумором “рідної України”, “українського народу”, наголошено на факті наявності українського менталітету в письменника. По-сучасному звучать слова про те, що Микола Гоголь „не засліплений націонал; для нього Росія і все, що російське, не єсть ще посліднім словом людськості, як се буває у шовіністів. Він хоч закоханий в свою отчизну, знає помимо того аж надто добре її пороки, і старається тії справити, щоби по змозі зближати Росію до свого ідеалу, до чистої людськості” (с. 278). Стверджується, що М. Гоголь „свій предмет бере з життя і малює його незвичайно вірно” (с. 278), тобто його реалізм характеризує письменника як майстра деталі, майстра опису природи. Підкреслюється значення Гоголя як засновника школи письменників, які звертаються „до суспільності, сучасних політичних і соціальних питань, одним словом, до Гоголя яко утилітарного, або інакше політичного, тенденційного, чи там по-нашому, дидактичного списателя” (с. 279). Гоголь мав „дар бачити в случайнім вічне, в омуті життя неминуче і красиве; но не тільки бачити, але й представляти його другим” (с. 279). Його названо не лише великим поетом, але й філософом, який добре знає мізерію життя, має милосердя до зла, що його переслідує. Закінчується „Слово...” сподіванням, що Чичиков і його курйозне товариство, об’їхавши цілий світ, погуляє „ще й по Галицькій землі на радість і науку нашим любим землякам”, що, „прочитавши книжку під дивоглядною надписсю «Мертві душі», задумаються вони і повторять за нами слова англійського поета: «Не даром то пишуть великі люди сяжності розправи про... довгі носи» (Sterne)” (с. 280). Текст „Слова...” має типові стилістичні риси, передусім це наявність прецедентності (порівняння Гоголя з відомими світовими письменниками, цитати зі світової літератури, поклики на типові сюжети, мають місце і прецедентні імена художніх персонажів), метафор, що базуються на концептах, характерних для української культури (*бджоли, вулик, квіти, зільник, різочка* тощо), яскравих порівнянь, контрастів, прийомів символізації та типізації, що характерно для франкового стилю. У відомій кінцівці першого тому звертання “птица-тройка” у Франка передано, як “пташко-трійко”, де використано характерний для української мови демінутив (“пташко”) у формі кличного відмінка. Власну назву *Русь*, що має певне “політичне” тлумачення й повинна вживатися переважно в терміносполученні *Київська Русь*, у тексті Франка точно передано, як *Росія*, порівн.: „Чи не так же й ти, Росіє, мчишся, мов прудка, неперегонима трійка? Димом димиться під тобою дорога, гримлять мости, все лишається і оступає позад тебе. Зупинився поражений Божим чудом зритель. Чи не блискавка се, скинена з неба? Що значить тая тривогаю проймаюча бистрота? і що за таємна сила лежить в тих таємних

конях? Ех, коні, коні — що за коні! Чи то вихри сидять в ваших гривах? Чи чуйне ухо говорить в кожній вашій жилочці? Зачули з висоти знакому пісню — дружно і разом принатужили мідяні груди, і майже не доторкнувши копитами землі, переінілися в одні витягнені лінії, летячи на воздуху, і мчиться вся натхненна Богом!.. Росіє, куди ж ти мчишься? Дай отповідь! Не дає отповіді. Чудовим звенькотом заливається звоник; гримить і вітром клубиться розірваний на кусники воздух; летить мимо все, що тільки є на землі, і, косо поглядаючи, оступаються на боки і дають їй дорогу другі народи і держави” (с. 272–273). Порів. з текстом оригіналу: „Не так ли и ты, Русь, что бойкая необгонимая тройка не-сешься? Дымом дымится под тобою дорога, гремят мосты, все отстает и остается позади. Остановился пораженный божьим чудом созерцатель: не молния ли это, сброшенная с неба? Что значит это наводящее ужас движение? И что за неведомая сила заключена в сих неведомых светом конях? Эх, кони, кони, что за кони! Вихри ли сидят в ваших гривах? Чуткое ли ухо горит во всякой вашей жилке? Заслышали с вышины знаковую песню, дружно и разом напрягли медные груди и, почти не тронув копытами земли, превратились в одни вытянутые линии, летящие по воздуху, и мчиться вся вдохновенная богом!.. Русь, куда ж несешься ты, дай ответ? Не дает ответа. Чудным звоном заливаается колокольчик; гремит и становится ветром разорванный в куски воздух; летит мимо все, что ни есть на земле, и косясь посторониваются и дают ей дорогу другие народы и государства”¹⁶. Франкові вдалося передати стиль зокрема й цього яскравого фрагменту, його тональність, ритмічність, а також милозвучність гоголівського тексту, його патетику, зберігши відповідну прагматику, конотативний ореол, при цьому вжито діалектизми та регіоналізми. Урахування цільового галицького читача спостерігаємо вже й у перекладі назви поеми *Мертві душі, або вандрівки Чичикова*; рос. “похождения” передано по-галицьки “вандрівки”, а автора поеми названо Миколай Гоголь. Ім'я *Миколай* у такому варіанті було поширене в Галичині. При цьому подано, як було прийнято в Галичині, лише початкову літературу ініціалу по батькові Гоголя — “В” (порівн.: Миколай В. Гоголь). Франко переклав лише перший том *Мертвих душі*, але наприкінці книжки подав читачам коротку інформацію про долю другого тому та зрозумівав його зміст. У праці *Із секретів поетичної творчості* (т. 31, с. 118). Франко також згадує гоголівських персонажів з *Мертвих душі* для ілюстрації теоретичних положень літературознавства.

Саме завдяки Франкові читачі Західної України вперше дізналися й про Максима Горького (1868 – 1936), а останній добре знав творчість Франка. У бібліотеці І. Франка були зібрані заборонені на той час твори Максима Горького, зокрема *Революционные песни и баллады* і *Три рассказа*. П. Сукенников, який брав інтерв'ю у Франка для газети „Новости дня” (1902), у своїх спогадах наголосив, що І. Франко добре знав російську літературу, пречудово володів російською мовою і особливо цінував Горького¹⁷. Франко перекладав Максима Горького навіть німецькою мовою (йдеться про оповідання *Перед лицом жизни*). У львівському журналі „Літературно-науковий вісник” були опубліковані українські переклади оповідань Максима Горького — *Челкаш*, *Песня о Буревеснике*, *Песня о Соколе*, *Макар Чудра*, *Двадцать шесть и одна*. З ініціативи Франка в серії „Літературно-наукова бібліотека” була видана українською

¹⁶ Н. В. Гоголь, *Мертвые души*, [в:] Н. В. Гоголь, *Собр. соч.*, в 6 томах, Москва 1949, т. 5, с. 249.

¹⁷ *Иван Франко в воспоминаниях современников*, сост., вступ. статья М. Пархоменко, Москва 1966, с. 220.

мовою п'єса М. Горького *На дне (На дні життя)*, на замовлення І. Франка цей текст було перекладено й польською мовою. 1905 р., коли М. Горького ув'язнили в Петропавловській фортеці, Франко надрукував статтю *Максим Горький* (т. 35, с. 367–369), де виказав велику симпатію до письменника, називаючи його “світочем” і “надією російської літератури”. М. Горький у свою чергу багато зробив для популяризації творів І. Франка в Росії: він сприяв перекладу його текстів російською мовою, підтримав ювілейний збірник, присвячений 40-літній літературній діяльності Франка, помістивши в ньому оповідання *Лука Чекин*.

Цікавий матеріал щодо ореолу І. Франка в ракурсі українсько-російських стосунків міститься в листі В. Гнатюка від 25 червня 1913 р. до російського письменника (згодом Лауреата Нобелівської премії) І. Буніна, порівн. (подаємо мовою оригіналу): „Покойный украинский писатель М. Коцюбинский имел честь просить вас от имени комитета по составлению юбилейного сборника в честь 40-летия литературной и общественной деятельности Ивана Франко принять участие в этом сборнике. Продолжительная болезнь покойного, а затем безвременная смерть, по-видимому, не позволила ему это сделать, почему я и беру на себя смелость, посылая вам печатное приглашение комитета, просить вас от имени комитета прислать по моему адресу хотя бы незначительную вещь для упомянутого сборника. Мы напечатаем ее в оригинале и этим покажем воочию, что украинцы относятся к великороссиянам дружественно, а отнюдь не враждебно, как это старается инсинуировать нам некоторая часть печати. К сведению вашему сообщаю, что в распоряжении комитета имеются уже статьи академиков А. Шахматова и Ф. Корша, а также рассказ М. Горького. Одновременно с письмом к вам посылаю просьбу и к Вл. Г. Короленку. Все украинцы будут очень рады видеть и ваше произведение в сборнике в честь своего национального пионера...”¹⁸. Отже, вже саме ім'я Франка сприяло налагодженню дружніх стосунків України з Росією, прогресивними діячами її науки та культури.

Російською мовою оповідання і вірші І. Франка виходили у світ з початку 80-их р.р. XIX ст. До жовтневої революції вийшло 17 книг перекладів прози І. Франка російською. Уже після смерті письменника було ухвалено рішення про переклад його творів російською мовою, про що збереглося повідомлення в „Літературній газеті” (Київ) від 10 травня 1940 р. (№ 22). Російські публікації творів Франка часто супроводжувалися літературно-критичними характеристиками. Переклади І. Франка російською мовою досліджували І. Альберт, І. Вороновська, О. Дун, І. Куприянов, М. Пархоменко, Ф. Погребенник. А. Скоць та ін.

Російською мовою Франка перекладали його сучасники — С. Бердяєв, Я. Біловодський, І. Білоусов, М. Богданович, І. Войтов, Ф. Гаврилов, Н. Деген-Арабажина, В. Маслов-Стокос, М. Могилянський та ін. Першим російською мовою вийшло у світ оповідання І. Франка *Грицева шкільна наука* (газета „Одесский вестник” 23.06.1883). Наступний переклад з'явився 1887 р. в газеті „Киевлянин” (№ 154–155) — оповідання *Сам собі винен*. Однак спроба перекладати оповідання Франка, як наголошує Ф. Погребенник, відноситься ще до більш раннього періоду¹⁹. Переклади творів Франка друкувалися в „Рижском вестнике”, „Саратовском дневнике”, „Вятской газете”, „Северном вестни-

¹⁸ *Іван Франко: документи і матеріали: 1856–1965*, Головне архівне управління, Київ 1966, с. 298.

¹⁹ Ф. П. Погребенник, *Іван Франко в російських перекладах*, [в:] „Радянське літературознавство”, Київ 1975, № 5.

ке” (Петербург), „Мире божьем” (Петербург), „Жизни Юга” (Одеса) (90-ті р. XIX ст.). 1902 р. російською мовою вийшла збірка оповідань *В поте лица* (СПб) у перекладі Р. Ольгіна і О. Рувімової. Цю ж збірку приблизно в той самий час перекладав і В. Бонч-Бруевич (псевдонім — В. Ольховський), але рукопис було відхилено через неблагонадійність перекладача, із яким Франко листувався. В. Бонч-Бруевич переклав 15 оповідань і повість *Voа constrictor*.

До найкращих перекладів Франка російською належать переклади, здійснені А. Ахматовою (напр., цикл віршів „Зів'яле листя”, „Вільні сонети”), П. Грабовським (напр., *Нехай і так, що згину я, Журавлі, Дивувалась зима*), М. Гумельовим (напр., *Як почувш вночі*), А. Сурковим (напр., *Не забудь*), М. Ісаковським (напр., *У долині село лежить*). Важливим є факт перекладу російською мовою поеми *Мойсей* (П. Дятлов). Вірш *Каменярі* перекладено російською кілька разів (Х. Алчевська, І. Войтов, В. Маслов-Стокоз, О. Островський, М. Ушаков та ін.).

Франка перекладали й І. Білоусов, А. Бондаревський, М. Голодний, Є. Городецька, І. Дорба, С. Дубнова, Ф. Гаврилов, В. Інбер, П. Карабан, Т. Кладо, В. Максимов, Є. Мозольков, Є. Ніженцев, Г. Петніков, О. Прокоф'єв, В. Радиш, І. Рукавишніков, О. Твардовський, Б. Турганов, Г. Шипов та ін.²⁰.

²⁰ Примітка. На сьогодні найбільш популярними й поширеними виданнями творів Франка російською мовою є такі: 1. І. Франко, *В кузнице и другие рассказы*, пер. с укр.; ред. Б. А. Турганова, Грозный 1954. 2. І. Франко, *В кузнице и другие рассказы*, пер. с укр.; ред. Б. А. Турганова, Москва 1951. 3. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр. Е. Мозолькова, Киев 1953. 4. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр. Г. Шипова, Москва – Ленинград 1940. 5. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр. Е. Мозолькова, Москва 1940. 6. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр. Е. Мозолькова, Смоленск 1956. 7. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр. Е. Мозолькова, Симферополь 1955. 8. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр., Москва 1984. 9. І. Франко, *Борислав смеется*, пер. с укр., Москва – Ленинград 1948. 10. І. Франко, *Борислав смеется. Рассказы, повести*, пер. с укр.; сост. и примеч. Б. Турганова, Москва 1969. 11. І. Франко, *Бориславские рассказы*, пер. с укр.; ред. Н. Опанасенко, Москва – Ленинград 1930. 12. І. Франко, *Будка № 27*, пер. с укр. А. Н. Островського, Москва 1955. 13. І. Франко, *Детям. Поэмы, притчи, сказки, рассказы*, пер. с укр., прим. Е. Городецькой, Москва 1956. 14. І. Франко, *Драматические произведения*, [в:] *Собр. соч.*, у 10 томах, пер. с укр., Москва 1958, т. 6: *Драматические произведения*, ред. А. Д. Деева, Москва 1958. 15. І. Франко, *Драмы*, пер. с укр., Москва 1953. 16. І. Франко, *Захар Беркут*, пер. с укр. П. Карабана, Москва – Ленинград 1946. 17. І. Франко, *Захар Беркут*, пер. с укр. П. Карабана, Москва 1953. 18. І. Франко, *Из секретов поэтического творчества*, пер. с укр. и коммент. М. Пархоменко, Москва 1967. 19. І. Франко, *Избр. соч.*, в 10 томах пер. с укр.; под ред. М. Ф. Рильского и Б. А. Турганова, т. 3: *Рассказы и повести*, Москва 1949. 20. І. Франко, *Избр. соч.*, пер. с укр.; под ред. М. Ф. Рильского и Б. А. Турганова, Москва 1950, т. 4: *Рассказы и повести. Драмы*, Москва 1950. 21. І. Франко, *Избр. соч.*, в 10 томах пер. с укр.; под ред. М. Ф. Рильского и Б. А. Турганова, т. 1: *Стихи и поэмы*, Москва 1948. 22. І. Франко, *Избр. соч.*, пер. с укр.; под ред. М. Ф. Рильского и Б. А. Турганова, Москва 1948, т. 2: *Рассказы и повести*, Москва 1948. 23. Франко І. *Избр. соч.*, пер. с укр.; прим. М. Н. Пархоменко и В. Т. Дмитрук, Москва 1951, т. 5: *Стихи и поэмы*, Москва 1951. 24. І. Франко, *Избр. соч.*, пер. с укр.; сост. и прим. М. Пархоменко, Москва 1981. 25. І. Франко, *Избр. соч.*, пер. с укр., примеч. Н. А. Вишневской, Киев 1983. 26. І. Франко, *Каменщик и другие рассказы*, пер. с укр.; ред. Б. А. Турганова, Москва 1948. 27. І. Франко, *Каменщик и другие рассказы*, пер. с укр., Москва 1974. 28. І. Франко, *Леса и пастбища*, пер. с укр., Киев 1953. 29. І. Франко, *Леса и пастбища*, пер. с укр., Москва – Ленинград 1925, 29 с. 30. І. Франко, *Маленький Мирон*, пер. с укр. В. Бонча-Бруевича, Киев 1952. 31. І. Франко, *Мое преступление. Рассказы*, пер. с укр., Краснодар 1954. 32. І. Франко, *Повести и рассказы*, пер. с укр.; сост. Б. А. Турганов, Москва 1952. 33. І. Франко, *Повести*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 4: *Повести*, Москва 1957. 34. І. Франко, *Повести*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., Москва 1957, т. 5: *Повести*, ред. и примеч. Б. А. Турганова, Москва 1957. 35. І. Франко, *Повести*, [в:] *Собр. соч.*, в 3 томах, пер. с укр., т. 3: *Повести*, сост. и коммент. Ф. П. Погребенника, Москва 1990. 36. І. Франко, *Поэмы*, [в:] *Собр.*

Неперевіреними перекладачами Франка російською були Леся Українка і М. Коцюбинський.

Отже, Іван Франко був великим знавцем російської літератури, безперечно, знайомився з оригінальними творами російських авторів, оскільки добре знав російську мову. Безпосередньо спілкувався з деякими відомими діячами російської культури, листувався з ними. На формування його світогляду значно вплинули твори низки російських письменників і не лише найбільш знамих і популярних, але й менш відомих: Іван Франко відбирав у російській літературі те, що було йому найбільш до вподоби. У його творах простежуємо інтертекстуальність, зокрема й алюзії, ремінісценції і под., що з'явилися під впливом російської літератури.

Як бачимо, він уважав своїм обов'язком популяризувати найважливіші твори російської літератури, перекладав їх, щоб знайомити з ними галицьку громадськість. Так він здійснював свою просвітницьку місію. Однак письменник і критично оцінював погляди російських митців, їхні твори, манеру писання тощо, висловлював свою безпристрасну оцінку, здійснював глибокий порівняльний аналіз творів російської літератури на тлі літератури європейської.

Завдяки активній діяльності перекладачів твори Івана Франко стали відомі російському читачеві. Вони демонструють талант українського письменника, його філософію, емоції, ментальність.

соч., в 10 томах, пер. с укр., т. 8: *Поэмы*, ред. М. Ф. Рильского и Б. А. Турганова, Москва 1958. 37. И. Франко, *Пьесы*, пер. с укр. Г. Шипова, Москва – Ленинград 1947. 38. И. Франко, *Рассказы и повести*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 2: *Рассказы и повести*, Москва 1956. 39. И. Франко, *Рассказы и сказки*, пер. с укр., Москва 1966. 40. И. Франко, *Рассказы*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 1: *Рассказы*, ред. и примеч. Б. А. Турганова, Москва 1956. 41. И. Франко, *Рассказы*, [в:] *Собр. соч.*, в 3 томах, пер. с укр., т. 2: *Рассказы*, сост. и коммент. Ф. П. Погребенника, Москва 1990. 42. И. Франко, *Рассказы*, пер. с укр. Г. Шипова, Москва 1939. 43. И. Франко, *Рассказы*, пер. с укр., Москва 1987. 44. И. Франко, *Рассказы*, пер. с укр., Симферополь 1956. 45. И. Франко, *Рассказы, сказки и сатиры*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 3: *Рассказы, сказки и сатиры*, Москва 1956. 46. И. Франко, *Рассказы, стихотворения*, пер. с укр.; состав. Л. Нестеренко, Москва 1956. 47. И. Франко, *Сатиры и сказки*, пер. с укр.; под. ред. Б. А. Турганова, Москва 1956. 48. И. Франко, *Среди добрых людей*, пер. с укр.; ред. Б. А. Турганова, Москва 1956. 49. И. Франко, *Статьи о литературе*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 9: *Статьи о литературе*, ред. Б. А. Турганова, Москва 1959. 50. И. Франко, *Статьи. Письма*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 10: *Статьи. Письма*, примеч. М. Пархоменко и И. Журавской, Москва 1959. 51. И. Франко, *Стихотворения и поэмы*, [в:] *Собр. соч.*, в 3 томах, пер. с укр., т. 1: *Стихотворения и поэмы*, сост. и коммент. Ф. П. Погребенника, Москва 1990. 52. И. Франко, *Стихотворения и поэмы*, пер. с укр.; прим. В. Сахновского-Панкеева, Ленинград 1960. 53. И. Франко, *Стихотворения и поэмы*, пер. с укр.; прим. В. Сахновского-Панкеева, Ленинград 1968. 54. И. Франко, *Стихотворения и поэмы. Рассказы. Борислав смеется*, пер. с укр., состав. и прим. Б. А. Турганова, Москва 1971. 55. И. Франко, *Стихотворения*, [в:] *Собр. соч.*, в 10 томах, пер. с укр., т. 7: *Стихотворения*, ред. и примеч. Б. А. Турганова, Москва 1958. 56. И. Франко, *Столпы общества. Повести и рассказы*, пер. с укр.; состав. и примеч. Б. А. Турганова, Москва 1964. 57. И. Франко, *Удав*, пер. с укр. А. Дейча, Симферополь 1956. 58. И. Франко, *Украденное счастье*, пер. с укр. Г. Шипова, Москва-Ленинград 1940. 59. И. Франко, *Украденное счастье*, пер. с укр., Москва 1956.